

We hebben een reuzentaak, maar niet genoeg mensen!

Manfred Schmidt-Brabant is voorzitter van de Algemene Antroposofische Vereniging. Hoe ziet hij de toekomst van de wereld en van de vereniging?

Jelle van der Meulen

Manfred Schmidt-Brabant zit recht tegenover me achter zijn bureau. Steeds als ik een vraag stel, komt hij in beweging, van top tot teen. Stille, zo heb ik de indruk, daar houdt hij niet van. Om hem heen liggen stapels boeken, folders, tijdschriften, notulen van vergaderingen... Hij houdt alles bij en lijkt van dat alles te genieten. Een enkele maal kijkt hij mij onderzoekend aan, alsof hij er niet helemaal zeker van is welk vlees hij in de kuip heeft. Maar het gesprek verloopt ontspannen.

Om hem heen staat het immense Goetheanum. En daarbuiten is de grote wereld, waar we over spreken. Aan het eind van het gesprek zegt hij: 'Ik blijf voorzitter zolang ik kan werken. Ik voel mij nog een jonge man.' En zo is het ook. Want behalve beweeglijk is Manfred Schmidt-Brabant voor alles energiek.

Hij kwam in 1975 in het bestuur van de Algemene Antroposofische Vereniging. In 1984 werd hij voorzitter. Daarnaast heeft hij de leiding van de Sectie voor Sociale Wetenschappen van de Vrije Hogeschool voor Geesteswetenschap van deze vereniging. Tijdens het gesprek meldt hij echter dat hij die laatste functie binnenkort zal opgeven, en wel om zich nog sterker met de vereniging bezig te houden. *Wat betekent de millenniumwisseling voor u?* Manfred Schmidt-Brabant: 'Ach, dat is een moeilijke vraag, echt moeilijk ... Pfff... Rudolf Steiner spreekt over de eeuwwisseling als een markant keerpunt en een doorslaggevende tijd. In zoverre zijn er wat het einde van de eeuw betreft grote verwachtingen. Steiner voorspelde dat we op het einde van de eeuw óf voor een volledig ingestorte. cultuur óf voor het begin van een nieuw tijdperk zouden staan. Je kunt inderdaad zeggen dat we voor een verwoeste cultuur staan, dat zie je overal duidelijk. Maar je kunt evengoed zeggen dat er ontelbare aanzetten zijn voor iets nieuws.'

Wat houdt dat nieuwe in? 'Een nieuwe vorm van menselijkheid zou ik zeggen. De afgelopen eeuw was een eeuw van onmenselijkheid, die veel bittere ervaringen heeft gebracht. Toch is hieruit in veel mensen een nieuwe wil tot menselijkheid ontstaan. De grote vraag is dan: wat is menselijk? Om ons met die vraag bezig te houden, wordt het motief voor de Antroposofische Vereniging in het komende jaar wat Rudolf Steiner het ethisch individualisme heeft genoemd. Of veel of weinig mensen deze term wel of niet kennen, is niet zo belangrijk, maar wel of een mens zijn ethische handeling uit zijn individuele leven kan putten. Er zijn in dit opzicht veel aanzetten in de wereld, zoals Amnesty International en Greenpeace. En er zijn veel kleine, verbazingwekkende activiteiten die helemaal niet in de pers komen. Hieruit kan een nieuwe menselijkheid voortkomen.'

Een nieuwe menselijkheid, wat houdt dat in? 'Het is de grote vraag hoe de mensen in Europa menselijk kunnen gaan leven. Waar komt de menselijkheid eigenlijk vandaan? Ideologen beweren allemaal dat ze opkomen voor de menselijkheid en slaan daarbij de andere helft van de mensheid dood, juist vanwege de menselijkheid. Wat is werkelijk het tolerante respect voor de ander? Ik heb vaak de woorden gebruikt: wat komen moet, is het nieuwe christendom waarvan Rudolf Steiner spreekt. Het nieuwe christendom herkent en erkent de individualiteit van de mens. Het ethische individualisme is de filosofische



formulering van het nieuwe christendom.'

U noemde organisaties als Greenpeace en Amnesty. Kunt u beschrijven wat deze bewegingen in wezen zijn? 'Het wezen is, wanneer we naar hun ideaal kijken, een jezelf werkelijk niet egoïstisch inzetten voor een bepaalde zaak, zoals de bescherming van de menselijke waardigheid tegen martelingen en dergelijke, of de bescherming van de aarde tegen uitbuiting en milieuvervuiling. Dat zijn impulsen die uit het hart van de mens komen.'

En wat kan de antroposofie voor dergelijke bewegingen betekenen? 'Duidelijk maken wat het eigenlijk inhoudt wat zij willen! En wat zij willen betreft een aspect van het nieuwe christendom: bescherming van de mens, bescherming van de aarde ... De Antroposofische Vereniging zou ook zo'n beweging kunnen worden, wanneer zij duidelijk kan maken dat er een derde recht is dat moet worden beschermd, namelijk het recht van de individualiteit. Vroeger moest de enkeling zich aan de gemeenschap aanpassen; nu komt er een tijd waarin de gemeenschap de enkeling moet dienen. Wanneer de Antroposofische Vereniging dat de wereld duidelijk kan maken, zou zij een belangrijke stap zetten. Dan zullen de mensen namelijk inzien dat de antroposofen niet voor zichzelf bezig zijn, maar voor alle mensen.'

Kunt u zich voorstellen dat er hier aan het Goetheanum werkconferenties worden gehouden met Amnesty International? 'Zonder meer. En daar beginnen we al mee. Volgend jaar organiseren we een groot internationaal congres over drugs. Alle organisaties die in de wereld op dit gebied bezig zijn, zullen we uitnodigen. We hebben altijd al gasten gehad van andere bewegingen bij eerdere drugsconferenties. Zo kunnen we dat ook met Greenpeace, met Amnesty of met andere organisaties aanpakken. Het afgelopen jaar hebben we hier de grote Faust-conferentie samen met het Goethe-instituut georganiseerd. We kunnen met iedere beweging samenwerken waar het eerlijk om de zaak zelf gaat. Komende zomer zal er een groot congres over de wereldgodsdiensten worden gehouden. Daar zullen antroposofen spreken die zelf een wereldgodsdienst vertegenwoordigen. Ook hier zullen veel deelnemers uit de hele wereld op afkomen.'

Denken en beleven

U sprak van een zoeken naar nieuwe menselijkheid. Ziet u dat ook in de Antroposofische Vereniging? 'Ja, ook daar, hoewel je niet kunt zeggen dat dit een homogene vereniging is. Over de hele wereld is er een buitengewoon grote verscheidenheid in deze vereniging te vinden. Er zijn verschillen in cultuur, in taal, in regio's. Zeker zijn er duidelijke aanzetten op het gebied van de pedagogie, de geneeskunde, de landbouw, het sociale.'

Ziet u nieuwe werkvormen in de vereniging ontstaan? 'Het interessante is dat door de structuur van de vereniging de verschillende groepen autonoom zijn. Dat betekent dat iedere groep zijn eigen structuur kan aanbrengen. En die zijn heel verschillend van elkaar. De Vrije School in Midden-Amerika bijvoorbeeld heeft een andere structuur dan die in Japan of in Rusland. Dat is ook bij de landelijke verenigingen zo. Er ontstaan zeer interessante nieuwe structuren.'

Kunt u daarvan een voorbeeld geven? 'Daarvoor moet ik eerst wat anders zeggen. Het is weinig bekend dat Rudolf Steiner herfst 1922 in Oxford, om zo te zeggen de beweging voor sociale driegeleding heeft beëindigd. Hij zei dat de kans daarvoor in Midden-Europa voorbij was. Hij zegt dan dat het voor het sociale slechts zin heeft wanneer mensen zelf op een bepaalde plaats en op een bepaalde moment het sociaal wenselijke tot stand brengen, in het hier en nu. En dit principe is verankerd in de constitutie van de Antroposofische Vereniging. Rudolf Steiner noemt dat de autonomie van de groepen. Interessant daarbij is niet in de eerste plaats het constitutionele niveau, maar de verhouding tussen de mensen onderling, de karmische mogelijkheden die er zijn ...'

... hoewel het constitutievraagstuk de laatste tijd sterk bediscussieerd wordt...

'Dat is waar, maar dat is omdat een deel van de mensen zich afvraagt wat Rudolf Steiner daar eigenlijk mee heeft bedoeld. Wat hij wilde was echter individuele, gedifferentieerde vrijheid! Hij wilde niet dat de zaken vanuit een centraal punt werden bepaald.'

Overkomt het u vaak dat mensen u of het bestuur als zodanig zien, als een centraal punt?

'Pfff... dat overkomt mij wel, ja, alsof wij hier vanuit Dornach zouden zeggen wat men moet doen. Het zal wel teleurstellend klinken, maar dat doen wij helemaal niet. Iedereen moet dat op zijn eigen plek individueel vinden. Wij kunnen als bestuur over grote algemene gezichtspunten spreken, natuurlijk. Dat heeft Rudolf Steiner voor de vereniging ook gedaan. En wat wij als bestuursleden individueel voor juist houden, kunnen we ook vertellen. Maar nooit kunnen wij bestuursdecreten uitvaardigen.'

Wat betekent het om zoveel jaren deze centrale plaats in de Antroposofische Vereniging in te nemen? Bent u er een ander mens door geworden? 'Ongetwijfeld. Ik ben heel dankbaar voor alle ervaringen die ik door dit werk heb opgedaan. Van Azië tot Amerika, van noord tot zuid, tot in Afrika heb ik de verenigingen bezocht, en de omstandigheden en culturen leren kennen. Verder ben ik graag hier in het Goetheanum. Wij hebben een kameraadschappelijke relatie met elkaar in het bestuur en in de leiding van de Vrije Hogeschool voor Geesteswetenschap. Daarbij gaat het niet alleen om besturen en beheren, integendeel, we proberen dat te beperken en juist veel tijd te besteden aan het antroposofisch en esoterisch werken met elkaar. En omdat het allemaal om zeer eigen, individuele persoonlijkheden gaat, ontstaat er een schat aan ervaringen hoe antroposofie in mensen kan leven.'

Welke vermogens heeft u hierbij ontwikkeld? 'Die ik nu heb! Ik bedoel: een euritmiste kan zeggen dat zij zich in euritmie heeft geschoold, maar een bestuursopleiding bestaat niet. Ik ben nu een halve eeuw bezig in de Antroposofische Vereniging. In zoverre kan ik zeggen dat door deze taken de specifieke vermogens zijn ontstaan, waarbij ik niet zou durven wagen te beschrijven welke vermogens dat dan zijn. Die zijn toch bij ieder mens weer anders, bij ieder bestuurslid, bij iedere leider van een sectie. Maar ik geloof dat er één oervermogen moet zijn, namelijk de liefde tot de antroposofie.'

En beweeglijkheid? 'Die bezit ik gelukkig. Je moet op veel kunnen ingaan en eigenlijk op veel gebieden kunnen meedenken. De antroposofie verlangt dat hoe dan ook van ons, omdat deze zich op alle gebieden van het menselijk leven begeeft.'

Zijn er bepaalde delen in de wereld waarmee u een bijzondere band heeft? 'Ik heb me altijd een Europeaan gevoeld. Vijftien jaar geleden al hield ik vele voordrachten over het thema Europa, toen dat nog helemaal niet zo actueel was. Ik zei altijd: ik ben geen Duitser of Zwitser, ik ben een Europeaan. Ik ben met de hele Europese cultuur verbonden. Wanneer ik in Spanje, Frankrijk, Engeland of Noorwegen ben, voel ik me net zo thuis als in Duitsland. En verder is er door mijn bestuurswerk een sterke band met Noord-Amerika ontstaan. Merkwaardigerwijs is er ook een sterke relatie met Japan ontstaan. Minder met het hele Aziatische gebied, dat is pas met de Pacific-conferentie gekomen. Vandaar ben ik in Australië en Nieuw-Zeeland geweest. Maar ik heb vooral een relatie tot Amerika en Japan, wat twee tegenpolen zijn.'

Wat is het bijzondere, het specifieke in Amerika, bijvoorbeeld aan de westkust? 'Om te beginnen een grote openheid en ongebondenheid. Europeanen zijn toch traditioneler. Ik spreek altijd heel graag in Amerika omdat je het gevoel hebt dat er geen conventies in de lucht hangen, ook niet in gedachten. De mensen zijn heel open. Natuurlijk, de schaduwzijde is er ook. In Californië bijvoorbeeld zijn er talloze occulte groeperingen, omdat de mensen zo open zijn. Iedere goeroe heeft daar een vrije speelruimte. De antroposofie heeft het er niet makkelijk, omdat zij vooral via het denken en de wetenschap wil werken.'

Moet dat dan ook? 'Ja, dat is de opgave van de antroposofie. Andere spirituele stromingen kunnen andere taken hebben. Maar onze taak is wat Rudolf Steiner de geesteswetenschap noemt, eigenlijk in het denken begrip kweken voor het bovenzinnelijke. Niet het ervaren, hoewel dat er ook bij komt. De basis van het werk van Rudolf Steiner is dat de mens denkend de weg tot de geestelijke wereld kan vinden.'

Maar kan dat wel zonder het ook te beleven? 'Het beleven komt erbij. Dat is voor veel mensen de grote vraag: ik moet het toch eerst ervaren, voordat ik er ook over kan nadenken? Maar dat is kennistheoretisch gezien verkeerd. Je moet eerst begrippen ergens voor ontwikkelen, anders kun je het niet ook ervaren. Ik kan me geen voorstelling van iets vormen, wanneer ik de bijbehorende begrippen niet heb.'

Je hebt allebei toch nodig, denken en beleven? 'Natuurlijk. Maar stel je eens voor. Een mens staat voor een muur en ziet een mooi ornament. Dan komt er een ander en zegt: dat is geen ornament, maar een Arabische tekst, een soera uit de Koran, iets heiligs. De eerste heeft er geen begrip van en kan het dus ook niet lezen. Dat is het probleem tegenwoordig. Er zijn veel mensen die de geestelijke wereld naderen, maar er niet in kunnen lezen. Die zien alleen wezenloze ornamenten. Dat bedoelde Rudolf Steiner toen hij zei dat de mens moet leren lezen in de geestelijke wereld.'

En Japan? 'Je hebt daar te maken met een oeroude spiritualiteit, een cultuur met een ouderdom van duizenden jaren. Vanuit zo'n oude cultuur moet je een nieuw aanknopingspunt zoeken. De vrijeschoolpedagogie is daar bijzonder sterk aangeslagen. Neem het boek van professor Kobayashi over vrijeschoolpedagogie, dat is daar een bestseller, of ook De wetenschap van de geheimen der ziel dat in de grootste boekhandels van Tokio een maand lang het best verkocht werd. De mensen daar hoeven we niet aan te bevelen meditaties te doen, daar houden ze zich immers al eeuwen mee bezig.'

Wereld vol vragen

U heeft een boek over de Jakobsweg naar Santiago de Compostella geschreven, dat binnenkort ook in het Nederlands zal verschijnen. Heeft u die weg gelopen? 'Pfff... Nee, nee, dat heb ik niet gedaan. Ik ben wel hier en daar uitgestapt, maar verder ben ik gewoon met de auto naar Santiago gereden. Maar ik weet dat verschillende antroposofen die weg gelopen hebben. Ik heb vastgesteld dat Compostella een sleutel vormt voor de hele mysteriegeschiedenis van Europa. Ik ben dat gedurende verschillende decennia nagegaan.'

Wat is uw band met Santiago de Compostella? 'Zonder twijfel heb ik ook persoonlijk een band met Compostella, om niet te zeggen een karmische band ... Ja, natuurlijk ... Maar dat is meer een privé-aangelegenheid, niet iets voor in een interview. Maar ik ben ook met de Tempeliers verbonden. Twintig jaar geleden hield ik de eerste voordrachten over de Tempeliers in Nederland.'

Moeten zulke karmische aangelegenheden eigenlijk niet duidelijker zichtbaar worden in de Antroposofische Vereniging? 'Ja, maar dat moet natuurlijk van individu tot individu gebeuren. Je kunt zo iets niet regelen, het moet ontstaan. En het moet altijd heel voorzichtig en serieus gebeuren.'

Hoe komt het dat de belangstelling voor de Jakobsweg de afgelopen tien jaar zo enorm is gegroeid? 'Ik zie twee aspecten. Aan de ene kant kun je zeggen dat de katholieke kerk dat stimuleert, omdat zij zich sterk met pelgrimage bezighoudt. Aan de andere kant geloof ik echter dat de laatste tien a twintig jaar bij veel mensen herinneringen boven komen aan de geestelijke geschiedenis van Europa. Naast boeken over Compostella verschijnen er stapels boeken over de Graal, de Tempeliers, de Rozenkruisers, allemaal buiten de antroposofische beweging om. Het gaat om oerherinneringen. Ook aan de Externsteine en de mysteriën van de Noord- en de Oostzee ... Ik kan me voorstellen dat dit nog veel sterker wordt. Vermoedend of wetend zullen mensen het gevoel hebben dat ze met dit alles verbonden zijn, dat ze deel uitmaken van deze geschiedenis. Of ze het als een reïncarnatie zullen beschouwen, is een volgende vraag. En ik zou willen dat de vereniging die vraag ook meer en meer gaat begrijpen en oppakken. De antroposofen hebben sterke en zwakke kanten. Een zwakte is dat ze steeds weer in hun instellingen en organisaties verdwijnen. Iedere antroposoof richt een instituut op en moet zich daar dan natuurlijk mee bezighouden, met financiën en dergelijke. De wereld buiten komt daarbij tekort. De wereld is vol vragen, echte vragen, waarop wij een antwoord kunnen aandragen of tenminste eraan meewerken dat dat gebeurt. Dat is de opgave van de vereniging in de nieuwe eeuw, bijvoorbeeld om de mensen te bevestigen: het is goed dat u belangstelling hebt voor de Tempeliers, de Graal, Compostella, de Externsteine, en wat niet al.'

Maar wereldwijd loopt het ledenaantal terug. Hoe komt dat? 'De vereniging als zodanig is qua levensvorm niet zo aantrekkelijk. Waarom zou ik ook lid van een vereniging worden, ik heb toch alles wat ik nodig heb? Antroposofische instellingen zijn er genoeg, literatuur

ook - alle esoterische geschriften zijn uitgegeven. Maar je moet ook een persoonlijke relatie met de mensen hebben. Dat is wellicht iets wat in de laatste tien, twintig jaar niet voldoende duidelijk is geworden, dat het interessant kan zijn om samen met andere mensen aan antroposofie te werken, zodat men zich bij een ledengroep aansluit.'

Wat kun je dan voor vormen ontwikkelen? 'Ik kan me vrijere gespreksvormen voorstellen. Vroeger werd er op een ledenavond een voordracht voorgelezen. Men kwam binnen en ging na afloop weer naar huis. Ik kan me voorstellen dat de verenigingsvormen opener en kleiner worden, overzichtelijker ook.'

Kunt u voorbeelden noemen van dingen die in de Antroposofische Vereniging gebeuren, waarvan u het gevoel heeft dat die eigenlijk al toekomst zijn? 'Van de zomer was er een Pan-Amerika-congres voor Noord- en Zuid-Amerika in San Diego, Californië, op de campus van een grote universiteit. Ik was aanwezig en hield voordrachten, mijn collega Virginia Sease ook. Daar werd iets beleefd: een gemeenschappelijke opgave. En dat zal waarschijnlijk steeds meer gebeuren, dat iets spontaan ontstaat als mensen bij elkaar komen en verdwijnt als zij weer weggaan. Dat zie ik op vele plekken in de vereniging ontstaan, maar ook daarbuiten, overal in de wereld: menselijke ontmoetingsvormen vanuit het spontaan optredende moment, bijvoorbeeld naar aanleiding van een uiterlijke opgave, een conferentie, een wetenschappelijke ontmoeting. Het institutionele zal steeds meer terugtreden. En dat is een interessant gegeven voor de vereniging. Zo zie ik dat. Om het nog scherper te stellen: wanneer het institutionele niet terugtreedt, zal er ook geen Antroposofische Vereniging meer zijn. De vereniging zal alleen verder kunnen bestaan, wanneer zij heel levendig en beweeglijk wordt.'

Hoe pak je dat aan? 'Je moet het gewoon doen. En minder drukte maken over de constitutie. Rudolf Steiner kon statuten ook niet uitstaan. Het gaat erom dat mensen elkaar kunnen ontmoeten. Beslissend is wat mensen voor elkaar krijgen.'

U had het over kameraadschappelijkheid. Maar je ziet toch ook vaak dat mensen in de Antroposofische Vereniging elkaar verketteren. 'De Antroposofische Vereniging vormt een spiegel van de mensen, van de mensheid. Er zijn daarbinnen ook mensen die er plezier in hebben anderen te verketteren. Ook in Nederland zijn er voorbeelden van mensen die anderen verketteren.'

Is dat een dubbelgangerfenomeen? 'Ja, volkomen juist. Men zegt vaak dat deze mensen in de ander hun eigen dubbelganger bestrijden. Je kunt deze dingen verklaren, je kunt op vele oorzaken komen ... Maar je moet het ook gelaten over je heen laten gaan. Zo is het nu eenmaal. Mensen maken ook gewoon fouten. Ik ben zelf ook door enkele mensen vreselijk aangevallen. Ik heb me daar nooit over opgewonden, helemaal niet zelfs.'

Ook niet 's avonds thuis? 'Nee, echt niet. Thomas Meyer heeft een complete roman geschreven om me aan te vallen. Ik heb me daarover geamuseerd.'

Dat stoort u niet? 'Nee, helemaal niet. Je kunt me het verwijt maken dat ik te zelfverzekerd ben. Ik heb er brieven over gekregen van mensen die zeiden: ga er toch op af! Kijk, er komt ook een zekere ratio bij kijken. Iedereen kan wel iets beweren wat niet klopt ... Ik word ervan beschuldigd vrijmetselaar te zijn. Dat klopt gewoon niet, ik ben geen vrijmetselaar. Maar ik heb me wel altijd voor de vrijmetselarij geïnteresseerd, Rudolf Steiner heeft vele malen over de vrijmetselarij gesproken. Ook word ik in verband gebracht met het katholicisme. Maar ik ben een protestant uit Berlijn, nietwaar ... Ik heb nog nooit met het katholicisme te maken gehad.'

Kunt u nu ten opzichte van Thomas Meyer ook iets kameraadschappelijks beleven? 'Nee, dat zou teveel gezegd zijn. Maar ik laat het gewoon zoals het is. Een van mijn grote idealen is tolerantie, ook ten opzichte van mensen die onzin beweren. Ik kan niet bepaald zeggen dat ik me kameraadschappelijk met Meyer verbonden voel, maar ik laat hem in zijn waarde. Hij doet dat zo. Goed.'

Brengt het in uw ogen de antroposofie schade toe? 'Ja, het beschadigt de antroposofie wanneer er zulke onwaarheden in de wereld komen. Maar aan de andere kant: de antroposofie zelf is veel te sterk, die is niet zo makkelijk omver te krijgen. Het schaadt meestal de betreffende persoon zelf, zijn eigen biografie, zijn eigen karma. Dat wordt vaak vergeten. Iedere voorzitter wordt aangevallen, gewoon omdat hij de voorzitter is. Albert

Steffen kende dat ook. Ik zie het zo: men schiet altijd op de president, niet op de conciërge.'

Desertie

De antroposofie heeft de afgelopen jaren in veel Europese landen onder schot gestaan. Kunnen we daar iets van leren? 'De beschuldigingen zelf zijn heel onzakelijk en ondeskundig. Wij weten als antroposofen veel beter waar het sektarische bij ons zit en welke dogma's worden vastgehouden. Als je hoort wat er van buiten bedacht wordt over de financiering van de Vrije Scholen en dergelijke, dat is allemaal zo subjectief... De beschuldigingen van buitenaf over sektarisme zijn totaal ongegrond. Dat kunnen we ervan leren.'

Volgens mij heeft het in Nederland niet alleen maar iets negatiefs gebracht, maar ook iets positiefs. 'In Nederland speelde het racismevraagstuk, niet het sektarisme. Dat heeft tot het rapport geleid en dat heeft goed gewerkt. Als er nu nog iemand met beschuldigingen van racisme komt aanzetten, is hij van eergisteren.'

De relatie in Nederland van de antroposofische beweging en de instellingen met de samenleving is wezenlijk beter geworden. Maar er is volgens mij nog wat anders gebeurd: de affaire heeft duidelijk gemaakt dat ieder mens, iedere antroposoof zijn eigen oordelen moet verantwoorden en daarbij niet op Steiner kan leunen. 'De mensen moeten zichzelf onder de loep nemen: ben ik als antroposoof nu een racist? De formuleringen die Rudolf Steiner driekwart eeuw geleden gebruikte, kunnen niet zonder meer in het heden worden geplaatst. Dan blijven ze onbegrijpelijk.'

Heeft u deze discussie voorzien, tien tot vijftien jaar geleden? 'Niet met die scherpte. Dat komt ook doordat we zelf ervan overtuigd waren dat we geen racisten zijn. Toen die beschuldiging eenmaal kwam, moesten we er echt iets mee doen. Belangrijk is de vraag waaruit de volgende aanval zal bestaan. Wat er momenteel in België en Frankrijk gebeurt, is maar een voorspel. Het kan best zo zijn dat de volgende grote beschuldiging betrekking heeft op het individualisme dat de antroposofie voorstaat.'

U blijft dus voorlopig als voorzitter aan het roer. Wat ziet u als uw belangrijkste taak? 'Het is zo'n onzin dat men heeft bedacht dat je met pensioen moet. Nee, zolang ik kan werken, ga ik door. Ik zou het als desertie beschouwen wanneer ik vertrok. Ja, ik meen dit serieus. Maar ik zal binnenkort de leiding van de Sociale Sectie opgeven, om mij meer op de wereldvereniging te richten. Mijn taak in de vereniging? Waar we een gebrek aan hebben zijn medewerkers. En natuurlijk ook geldgebrek. Ik kom weer terug op de millenniumwisseling: we hebben een reuzentaak, maar niet genoeg mensen. Wat zouden we niet allemaal kunnen doen: gespreksgroepen, inleidingscursussen, voordrachten, werken met kinderen, werken in het sociale... We hebben meer medewerkers nodig!' *Er moeten toch miljoenen mensen zijn die het wezen antroposofie zoeken? Dat moeten dan toch ook de medewerkers zijn?* 'Als we ze konden vinden! Misschien ligt daar ook wel mijn taak, waar ik me op wil gaan richten. Er zijn waarschijnlijk meer medewerkers dan we kennen, maar we moeten ze kunnen vinden en herkennen.'